№ 177 Սեպտեմբերի 24 (Հոկտեմբերի 6) 1881 Սեպտեմբերի 24 (Հոկտեմբերի 6) № 177

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
[illegible] գրվում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պրօֆէսօր Խվօլսօնի ճառը։—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ՝ Թիֆլիսի քաղաքային ճաշը ի պատիւ Հնագիտական ժողովի։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ՝ Նամակ Թիւրքիայից։—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ՝ Հացի թշնամիներից մէկը։

ՊՐՕՖԷՍՕՐ ԽՎՕԼՍՕՆԻ ՃԱՌԸ

Սեպտեմբերի 18-ին, Հնագիտական ժողովին քաղաքի կողմից տուած ճաշի ժամանակ, ամենից շատ իր վրա ուշադրութիւն դարձրեց պրօֆէսօր Խվօլսօնի ճառը։ Ահա ինչպէս է պատմում „Մեղու Հայաստանի“ լրագիրը այդ ճառի բովանդակութիւնը։

Խվօլսօն հանդիսականների շարքում աւելի մեծ բազմութիւն հայերի տեսնելով, ուղղեց իր խօսքը հայերին։ Նա յայտնեց, որ հայերը Կովկասում ամենանշանաւոր տեղն են բռնում, իբրև ժողովուրդ, որ նշանաւոր է իր փառաւոր անցեալով և որպէս այդ տեսակ ազգ, հայերը գոյութեան իրաւունք ունեն։ Ճառախօսը աւելացրեց միայն որ այդ գոյութիւնը նոյն իսկ հայերից է կախված։

Գիտնականը յայտնեց որ հայերը առաջինն էին, որ ազգովին քրիստոնէութիւնն ընդունեցին. Հայերի հին գրականութիւնը հարուստ է այնքան, որ մինչև անգամ իր մէջ պահպանել է այնպիսի մատենագիրների թարգմանութիւններ, որոնց բնագիրները անյայտացած են աշխարհիս երեսից, այլ ազգերի գրադարանների մէջ։ Բայց այդ հարուստ գրականութիւնը շատ քիչ է ծանօթ գիտական աշխարհին, որովհետև եւրօպացի գիտնականների մէջ հայագիտութիւնը տարածված չէ։ Հայերը, որոնք ունեն ընդունակութիւն, ձիրքեր, նիւթական միջոցներ, եթէ կամենում են գոյութիւն ունենալ իբրև ազգութիւն և իրանց փառաւոր անցեալին արժանի ժառանգներ լինել, պէտք է չը խնայեն աշխատանք և դրամ ուսումնասիրելու իրանց հին գրականութիւնն ու հնութիւնները, որով թէ իրանց մէջ ազգային ազնիւ հպարտ զգացմունք զարգացրած և թէ Եւրօպային իրանց ճանաչեցրած կը լինեն։ Եւրօպական գիտնական աշխարհը այդ մշակված հայ աղբիւրներից այնքան նիւթ կը գտնէ գիտութեան համար, որ երբէք չի մոռանայ հայ ազգը, որ իր աշխատանքով և զարգացմամբ արժանանում է մեծ ազգերի ուշադրութեան։ Իսկ եթէ մի ազգ այդ ճանապարհը չը բռնէ, իր ազգութեան զարգացման հոգսը չը տանէ, նրա համար իր մտաւոր և նիւթական միջոցները անխնայ գործ չը դնէ,—այդ տեսակ ազգ գոյութեան իրաւունք չի ունենայ և կը կորչի։ Նոյն վիճակին բնականապէս կարող են ենթարկվել հայերը, ասեց ատենաբանը, եթէ անտարբեր մնան դէպի իրանց ազգայնութեան հիմնաւոր տարրը՝ գրականութիւնը։

Պրօֆէսօրը յայտնեց և այն միտքն էլ, թէ ինչպէս բնութիւնը իր բազմազանութեամբ գեղեցիկ է, նոյնպէս և պետութիւնները իրանց մէջ եղած ազգայնութիւնների զարգացմամբ բնական են և գեղեցիկ։ Ազգայնութիւնների զարգացումը ոչ թէ վնաս չէ տէրութեան շահերին, այլ ընդհակառակն օգտակար է. մի քանի զարգացած ազգութիւնները կարող են մի քաղաքական ամուր մարմին կազմել։ Իսկ ընդհանուր վըտանգի ժամանակ, աւելացրեց Խվօլսօն, ձեռք ձեռքի տուած, ընդհանուր պետական դրօշակի տակ կռւում են իրանց ընդհանուր հայրենիքի համար՝ ռուս Սկօբօլևով, գերմանացի Ցիմէրման և հայ Լօրիս-Մէլիքով։

Պ. Խվօլսօնի ճառը ընդունվեցաւ անվերջանալի ծափահարութիւններով։

„Մեղու Հայաստանի“ լրագիրը այդ ճառի բովանդակութիւնը արտատպելով, աւելացնում է իրանից հետևեալ, շատ իրաւացի նկատողութիւնը։ «Ցաւալի է, որ օտարները ճանաչում են և հասկանում մեր գըրականութեան նշանակութիւնն ու մենք իրանքս գլանում ենք նրան մեր ոյժերը նուիրելու, որքան հարկն էր»։

Մենք մեր կողմից այդ նկատողութեանը կաւելացնենք հետևեալը։

Ցաւալի է որ օտարները հասկանում են, որ մի ազգի գոյութիւնը հիմնվում է գըլխաւորապէս գրականութեան (այսինքն մայրենի լեզուի զարգացման) վրա, իսկ մենք ինքներս այդ չենք հասկանում, երբ այդ միտքը յայտնում է մեր հայ եղբայրակիցներից մինը, աշխատում ենք նրան մինչև անգամ խայտառակել այդ մտքի համար և ընդունում ենք այդ միտքը միայն այն ժամանակ, երբ նրան յայտնում է մի օտար գիտնական։ Այն ինչ երբ հայն է յայտնում այդ միտքը, մենք աղաղակում ենք թէ նա ազգավնաս մտքեր է յայտնում, թէ ազգութիւնը չէ հիմնվում գրականութեան վրա (որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մայրենի լեզուի զարգացումը), այլ միմիայն կրօնի վրա։ Եւ հայը կարող է հայ մնալ, թէկուզ հայերէն ամենևին չիմանար,—միայն թէ լուսաւորչական լինէր։

Գ. Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՑԻ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԻՑ ՄԷԿԸ

Այժմեան Ռուսաստանի դրութիւնը հարկադրեց ինձ ուշ դարձնել այն հարցի վրա, որը 1868 թւականից մինչև այժմ շարունակում է պատճառ լինել առանց այն էլ ուրիշ հանգամանքների շնորհով քարուքանդ եղած հողագործների, մանաւանդ գիւղական դասի դժբախտութեանը։ Այս հարցը փոքր առ փոքր բարձրանում է կարծես և մեզանում—Կովկասում։ Ուրեմն եթէ հիմիկուց մենք ուշադրութիւն չը դարձնենք, եթէ հիմիկուց չը սկսենք ուսումնասիրել այդ հարցը Կովկասում, մենք ևս մի քանի տարուց յետ գուցէ աւելի ցաւալի դրութեան մէջ կը լինենք, քան թէ այժմեան հարաւային Ռուսաստանը։

Խօսքս այն բզէզի (բզոջի) վրա է, որին լատիներէն Anisoplia austriaca են անուանում։ Ռուսաստանի զանազան նահանգներում զանազան անուն ունի, բայց նրանցից ամենից գործածականը «կուզկա» է։ Անկասկած է, որ Կովկասի մի քանի տեղերում, օրինակ Բագուի կողմերում տարածվածը, իսկական Anisoplia austriaca-ն է, թէև քիչ քանակութեամբ։ Բայց Ղարաբաղու և ուրիշ տեղերի համար ես ոչինչ չեմ կարող ասել, որովհետև ոչ ինքս եմ տեսած այդ բզէզներին և ոչ էլ ինձ ուղարկած են Ղարաբաղից։ Բայց անկասկած է, որ Ղարաբաղի կողմերում եղած բզէզը պիտի այն դասից մէկը լինի, որ անուանվում է Anisoplia։ Առաջին անգամ նրանց Ղարաբաղում լինելու մասին լսեցի ես անցեալ ամառ Շուշում. ինձ պատմեցին որ վերջին տարիներս նկատվում է մի բզէզ, որը արտերին վնաս է պատճառում։ Նրա արտաքին նշանների վրա և նրան վնաս բերելու ձևի մասին հարց ու փորձ անելուց յետոյ, ես եկայ այն եզրակացութեանը, որ այդ բզէզը պիտի Anisoplia-ներից լինի, բայց թէ որն է դա, մինչև այժմս էլ յայտնի չէ։ Ես հետաքրքրվեցի այս հարցով, մանաւանդ որ ինձ լաւ յայտնի էին այն մեծ վնասները, որ նա կարող է տալ գիւղատնտեսներին։ Ես իսկոյն դիմեցի դէպի այն տեղերը, որտեղ այդ բզէզը երևացած էր. բայց դժբաղդաբար ես չը կարողացայ ոչ մի հատը գտնել նրանցից. և դա զարմանալի չէ, որովհետև այդ ժամանակ օգոստոսն էր, երբ բզէզը արդէն անհետացած է դաշտից։ Այդ վնասված արտերի մէջ շատ հեշտ կարելի էր նկատել այն հասկերը, որոնց վրա բզէզը երբեմն կանգ է առած եղել. այսպիսի հասկերում կարելի էր նկատել որ 2—5 հատիկներ չը կան, կամ կիսված են եղել դեռ. ծաղկում եղած ժամանակը, կամ գուցէ վայր են գցված եղել հատիկը պնդանալու ժամանակ։ Մի խօսքով կարելի էր նկատել, որ հողագործը շատ հատիկներ է կորցրել բզէզի շնորհքով։ Թէ ինչքան մեծ վնաս կարող է բերել հացի բզէզը (Anisp. aust) դա երևում է յայտնի պրօֆէսօր Լինդեմանի հաշւից, որը կառավարութեան կողմից ուղարկված էր 1879 թւին Ռուսաստանի հարաւային նահանգները հացի բզէզի կեանքը ուսումնասիրելու և նրան ոչնչացնելու միջոցներ հնարելու համար։ Նա իր գրքի *) 7-դ երեսում ասում է. «Ի նկատի ունենալով այն բոլորը, որ ինձ յայտնի է, առանց աւելացնելու կարելի է ասել, որ 1878 թւականին հացի բզէզը մօտաւորապէս 15 միլլիօնի րուբլ վնաս է տուած հողագործներին։ Իսկապէս այս թիւը, ասում է նա, կարող է աւելի փոքր լինել իսկականից, քան թէ մեծ. իսկ տասը տարվայ ընթացքում 1868—78 թիւը հացի բզէզը ոչնչացրած է գոնէ 25 միլլիօն»։ Բայց ինչու. միթէ հողագործը նրա համար է աշխատում, քրտինք թափում իր դաշտի վրա, որ նրա վրա դուրս եկած հասկերը մի բզէզի կերակուր դառնան! ինչու. միթէ հողագործը չէ կարող իր դաշտում չընդունել այդ վնասատու հիւրին, կամ եթէ նա թոյլ է տուել նրան մտնել իր արտը այս տարի, միթէ չէ կարող դուրս անել նրան այդ տեղից միւս տարիները և դրանով ազատել իր արտի պտուղը, որ սպասում է իր գերդաստանը և որից բոլորովին կախված է նրա տնտեսական և քաղաքական դրութիւնը։ Այո, հողագործը կարող է այս բոլորը կատարել։ Բայց երբ և ինչպէս։ Մի հիւանդութեան առաջն առնելու համար անկասկած հարկաւոր է նրա ուսումնասիրելը, հարկաւոր է իմանալ՝ ինչ պատճառներից կարող է հիւանդութիւնը սաստկանալ և ինչից կարող է նա բոլորովին անհետանալ։ Երբ այս բոլորը յայտնի կը լինի բժշկին, նա առանց դժվարութեան կառողջացնի հիւանդին գործադրելով այս թէ այն միջոցը։ Մի և նոյնը կարելի է ասել հացի բզէզի մասին. երբ մեզ յայտնի լինի նրա կեանքը, երբ մեզ յայտնի լինի նրա կերակուրը և երբ մեզ առաջարկեն միջոցներ նրան ոչնչացնելու համար, մենք առանց սպասելու պիտի սկսենք այդ միջոցների իրագործելը։

Հարաւային Ռուսաստանի վերաբերմամբ կարելի է ասել, որ բզէզի կեանքի բոլոր պայմանները արդէն շատ պարզ բացատրված են և դըրանց համեմատ միջոցներ են առաջարկված բզէզի անհետացնելու համար։ Քիչ մի կանգ առնենք բզէզի կենսագրութեան և միջոցների վրա։ Anisoplia austriaca-ն փոքրիկ բզոջներից չէ. Նըրա երկայնութիւնը հասնում է 12 մինչև 16 միլլիմետր. եթէ մէջքի կողմից նայենք բզէզի վրա, նա կարմրա-դեղին գոյն ունի, իսկ մնացած մարմինը մուգ կանաչ։ Կարմրադեղին գոյնով երևացածը իսկ թևը չէ, այլ թևը նրա տակ ծածկվում է և միայն այն ժամանակ կարելի է թևը տեսնել, երբ պատրաստվում է թռչել։ Այդ կարմրադեղին ծածկոցի վրա հեշտ նկատելի է գլխի մօտ սև քառանկիւնի, որը Anisoplia austriaca-ի յատկորոշ առանձնութիւն է. Այդ սև տեղից մինչև ծածկոցի վերջը շարունակվում է նմանապէս սև գիծ, որը գլխի մօտ սև քառանկիւնու հետ միասին թիակի պէս մի բան է գոյացնում։ Ծածկոցների վրա շատ պարզ երևում են շերտեր, որոնք բաղկացած են միմեանց մօտ շատ մօտիկ գտնվող կէտերից առանց մազերի. մազերով կէտեր կան գլխի վրա և այնտեղ, որտեղ գլուխը միանում է մնացեալ մարմնի հետ։ (Այդ մազերը նկատել են խոշորացուցով)։ Մարմնի ներքևի մասը ծածկված է բաց մոխրագոյն կարճ մազերով, որոնցից կողքերի վրա եղածները աւելի երկայն են և իրանց ծայրերով փնջիկներ են կազմում. կանաչագոյն գլուխը փոքրիկ է և վերջանում է սուր քառանկիւնի քթով, որի ծայրը վեր է ցցված։ Ոտները հաւասար հաստատութեան չեն. ետևի ոտները աւելի հաստ են առաջիններից. ոտների վրա ճանկեր կան, որոնցից արուի առաջի ոտների վրա եղածները հաւասար երկայնութեան չեն, առաջի ճանկը աւելի երկայն է. էգերը աւելի մեծ են արուներից։ Anisoplia austriaca ուրիշ 6 Anisoplia-ներից զանազանող ամենագլխաւոր նշանները սրանք են. սև քառանկիւնի մէջքի վրա թևերի ծածկոցը առանց մազերի է և պսպղուն. փորի վրա կան կարճ և միմեանց մօտ բաց-մոխրագոյն մազեր, որոնցից միայն կողքի վրա եղածներն են դուրս նայում, իսկ մնացեալները կպած են փորից. քիթը քառանկիւնի և բարձրացած է, ճանկերը նմանապէս անհատական նշաններ են։ Այս նշաններով միշտ կարելի զանազանել Anisoplia austriaca ուրիշներից, որոնց վնասը զգալի չէ գիւղացիների համար։

Երբ արտում սկսում են երևալ հասկերը, ուրեմն երբ հացաբոյսերը սկսում են ծաղկել, կամ քիչ մի առաջ սրանից՝ հացի բզէզը դուրս է գալիս գետնից, որտեղ նա համարեա երկու տարվայ ընթացքում զանազան շրջաններ անցկացնելով պատրաստվում էր այս րոպէին դուրս գալու, որ անհագին սարսափ ձգի գիւղացու վրա, նրա միայնակ ապրուստի աղբիւրը չորացնելով։ Այսպէս հացի բզէզը ընկնելով հասկի վրա, մի ամսվայ ընթացքում կերակրվում է միայն հասկերի ծաղիկներով, ուտելով նրա ծոցը։ Երբ հատիկները սկսում են կոշտանալ, այնպէս որ բզէզը չէ կարողանում նրան կրծել, բզէզը արդէն պատրաստ է ձուեր ածելու, որից յետ էգը մեռնում է գետնում, իսկ արուները մնում են գետնի վրա և շուտով մեռնում են թափվելով հասկի տակը։ Ձուերից $2^{1}/_{2}$ շաբթից յետ դուրս են գալիս ճճիներ, որոնք ապրում են 22 ամիս. այս ժամանակը լրանալուց յետ նրանք փոխվում են պուպաների և այսպէս մնում են

*) Хлѣбный жукъ (Anisoplia austriaca) 1881 թիւ Մօսկվա։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ՃԱՇԸ Ի ՊԱՏԻՒ ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ

—

Թիֆլիսի քաղաքային Դուման վճռեց պատուել V-որդ հնագիտական ժողովի անդամներին և սեպտեմբերի 18-ին նրանց ճաշին հրաւիրեց Թիֆլիսի կլուբի ամարային բնակարանի մէջ:

Թագաւոր կայսրի և կովկասեան փոխարքայ Մեծ իշխան Միխայիլ Նիկօլայեւիչի կենացը առաջարկելուց յետոյ քաղաքագլուխ պ. Մատինեանը բարձրացրեց բաժակը 'ի պատիւ V հնագիտական ժողովի և արտասանեց մօտաւորապէս հետեւեալ ճառը:

„Պարոններ, իմ գործս չէ գնահատել ձեր գործունէութեան պտուղները մեր քաղաքի պատերի մէջ, որի ներկայացուցիչները պարծենում են նրան գիտնական ժողովի տեղ ընտրելու համար: Իմ ձայնը բաւական հմուտ չէ կարող լինել այդպիսի գիտնական գնահատութեան համար: Բայց որովհետեւ գիտութեան վերջնական նպատակն է զարգացնել հասարակութիւնը, հետեւապէս բարւոքել հասարակական կազմակերպութիւնը և կենցաղավարութիւնը, ուրեմն մենք գործնական կեանքի ներկայացուցիչներս չենք կարող չը համակրել գիտութեան առաջադիմութեանը: Ընդունակ լինելով գնահատել գլխաւորապէս ձեր գործունէութեան այդ կողմը, մենք ողջունում ենք ձեզ իբրև լաւ ապագայ պատրաստողներին: Բայց թոյլ տուէք ինձ, դատարկելով այս բաժակը ձեր աշխատանքների աջողութեան համար, խնդրել, որ ինձ հետ միասին ցանկանաք մեր քաղաքին՝ ոչ թէ ժամանակ առ ժամանակ տեսնել իր պատերի մէջ գիտութեան մշակներին, այլ որ նա կենտրոն դառնայ մարդկային այդ ամենաբարձր գործունէութեան, որից, ինչպէս մի մեքենայից լուսաւորվէին մեր երկրի բոլոր մութ անկիւնները, որ այդքան տանջվել է տգիտութեան խաւարի մէջ: Ես հաւատացած եմ, որ Թիֆլիսի ամբողջ ազգաբնակութեան հետ միասին իմ յայտնած ցանկութիւնը Թիֆլիսի համալսարան հիմնելու մասին ամենալաւ ողջոյն է, որով ես կարող եմ դիմել այստեղ հաւաքված գիտութեան ներկայացուցիչներին: Ցանկանանք ուրեմն, որ շուտ հասնի այդ բաղձալի օրը, երբ դուք մեր քաղաքում տէրեր կը լինէք և ոչ թէ հիւրեր:"

Այդ ճառը մեծ համակրութեամբ ընդունվեցաւ և ծափահարութիւններով ծածկվեցաւ:

Այդ ճառին պատասխանեց կոմս Ուվարով: Շնորհակալութիւն յայտնելով Թիֆլիսին հնագէտների լաւ ընդունելութեան համար, կոմսը նկատեց, որ հնագիտական ժողովը առանձին համակրութեամբ ընդունվեցաւ Թիֆլիսի ինտելլիգենցիայի կողմից: Կոմս Ուվարով մեծ համակրութեամբ վերաբերվեցաւ Թիֆլիսի ազգաբնակութեան ձգտմանը իր քաղաքի մէջ համալսարան ունենալու մասին:

Պ. Վիրխօվի և կովկասեան վարչութեան գլխաւոր գործիչների կենացները առաջարկելուց յետոյ մի բաւական երկար ճառ արտասանեց Ս. Պետերբուրգի համալսարանի պրօֆէսոր Դ. Ա. Խվօլսօն: Բացատապէս հայ ինտելլիգենցիային ուղղած այդ ճառը նուիրված էր ազգայնութեան պահպանելու և ազգային գրականութիւնը մշակելու հարցին, պայմանաւորելով, որ այդ գործը չը խանգարէր ռուսաց կառավարութեան հպատակ կովկասը բնակեցնող զանազան ազգութիւնների միութեանը:

Այնուհետեւ բուն պարլամենտական պերճախօսութեամբ մի ճառ արտասանեց պրօֆէսոր Վիրխօվ, որով յարգելի գիտնականը շատ լաւ կարծիք յայտնեց տեղական ինտելլիգենցիայի մասին և նկատեց, որ քաղաքակրթութիւնը կովկասի մէջ մեծ առաջադիմութիւն է գործել: Միանալով քաղաքագլխի ցանկութեան հետ, որ Թիֆլիսը երկրի մէջ քաղաքակրթութիւն տարածող կենտրոն դառնայ և որ նրա մէջ համալսարան հիմնվի, որ մեծ զարկ կը տայ ազգաբնակութեան զարգացմանը և նրա մտաւոր և բարոյական առաջադիմութեանը, Վիրխօվ թոյլտուութիւն խնդրեց ռուսաց քաղաքակրթութեան ամենաաւագ ներկայացուցիչ Ն. Ի. Կօստոմարօվի կենացը առաջարկել:

Այնուհետեւ պրօֆէսոր Ցվէտաեվ համեմատեց այժմեան ժողովը 1875 թ. Իտալիայի մէջ եղած ժողովի հետ, որին նա մասնակցել է, և այն եզրակացութեան է հասել, որ նա չէ կարող համեմատել այս ժողովի հետ ոչ առաջարկված հարցերի քանակութեամբ և ոչ ազգաբնակութեան մասնակցութեամբ և համակրութեամբ: Ճաշը վերջացաւ ժամի 6-ին, բայց հնագիտական ժողովի անդամներից շատերը բաւական երկար ժամանակ մնացին կլուբում:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս, 9 սեպտեմբեր

Ռամազանը ու պայրամը վերջացան. դեսպանները վերադարձեր են Կ. Պօլիս, հետեւաբար Հայկական հարցի համար աշխատելու դժուարութիւն չը կայ: Դեսպանները քանի մը անգամ ժողովեցան և որոշեցին առանձին առանձին Բ. Դուռը երթալ և ամենքը մէկ խօսք ընել, այսինքն պահանջել Բ. Դռնէն որ իր պատասխանը տայ այն ծանուցագրին, զոր դեսպանք անցեալ հոկտեմբեր 3-ի մատուցին Բ. Դրան: Անշուշտ կը յիշէք որ անցեալ տարի Բ. Դուռը ծրագիր մը ներկայացուցած էր ընդհանուր բարեկարգութեանց համար. դեսպանները այդ ծրագիրը շատ անկատար գտան և ամենեւին չը համապատասխանող 61-րդ յօդուածի ոգւոյն և խիստ կծու լեզուով մը յայտնեցին իրենց կարծիքները: Հիմա ասոր պատասխանն է, որ կուզեն. Բ. Դուռը գրաւոր պիտի տայ այդ պատասխանը: Քանի մը օրէ 'ի վեր Թիւրք թերթերը նորէն սաստիկ կատղեր են մեզ դէմ. նախատինք, ծաղր, սխալ տեղեկութիւններ ոչինչ պակաս չէ. մեր թերթերը, ինչպէս յայտնի է, թէ որ ուզած պատասխաննին տան՝ կը ջնջուին կառավարութեան հրամանաւ: Ինչպէս ուրիշ նամակաւ ալ ըսած ենք, այս ձեւով 61-րդ յօդուածին գործադրութեան համար բան մը չը կրնար ըլլալ, խորհրդակցութեամբք, ծրագիրներ պատրաստելով կը անցնի, կը սպասենք գարնան:

Կիլիկիոյ կաթողիկոսի խնդիրը վերջին օրերս նշաններ ցոյց կուտայ գոհացուցիչ կերպով վերջանալու: Պատրիարքը և կաթողիկոսը կարեւոր տեսակցութիւն մը կունենան Ազգ. վարչութեան ատենապետի ներկայութեանը: Պատրիարքը զօրաւոր փաստերով ցոյց կուտայ կաթողիկոսին թէ ինքն չը պիտի կարենայ յաջողիլ. թէ ազգը ամեն զոհողութիւն պիտի ընէ Թիւրքիոյ հայոց միութեան կապը չը խզելու և թէ կաթողիկոսը չը գայ յուզողութիւն, զնա որ և է կերպով հրաժարեցնելու հարկը անհրաժեշտ է: Միւս կողմէ Անգլիոյ դեսպանատունը թէ պատրիարքարանի բանակցութեանց շնորհիւ և թէ քաղաքագիտական ուրիշ նկատումներով, մասնաւորապէս դեսպանի մը ազդեցութեամբը, Մկրտիչ կաթողիկոսի խորհրդոյը գործադրութեան պաշտպան ըլլալէ ետ կը կենայ:—Խնդիրը այս վիճակին մէջ ըլլալով, Կիլիկիոյ կաթողիկոսը խոհեմութիւն համարած է, լրագիրներէն ոմանց ըսածին նայելով, իր գիտաւորութիւններէն ետ կենալ և կառավարու-

---

$2\frac{1}{2}$ շաբաթ. այս պտուտակներից (куколка) վերջապէս դուրս է գալիս հացի բզէզը, որը ապրում է $4\frac{1}{2}$ շաբաթ: Ուրեմն բզէզի բոլոր կեանքը շարունակվում է 2 տարի և $1\frac{1}{2}$ ամիս:

Յօդուածիս նպատակը ինձ թոյլ չէ տալիս մանրամասնօրէն խօսել ոչ բզէզի կենսագրութեան և ոչ նրա բազմանալու պատճառների վրա և վերջապէս ոչ էլ նրան ոչնչացնելու մասին: Միայն այս կասեմ, որ նրան անհետացնելու համար 'ի հարկէ ամենահեշտը և ամենալաւը այն է, որ վարակված տեղերում մի քանի տարի վարուցանք չանվի—բզէզին առանց կերակրի թողնելու: Բայց գիւղացին չը վարելով իր տափը, կը զրկի իր ընտանիքը ևս կերակրից, բզէզի հետ միասին գուցէ և իր ընտանիքը կը կոտորէ: Մինչև այժմ առաջարկված միջոցների հիմքը այն է, որ գիւղացին շարունակէ իր վարուցանքը և մի և նոյն ժամանակ երբէք չը վախենայ բզէզի ահագին թիւից, որը եթէ վրա էլ հասնելու լինի, այդ միջոցները այնպիսի պայմաններ են ստեղծում, որոնք հողագործին միջոց են տալիս բզէզին քշել մի սահմանափակած տեղ, այն է գարնանացան արտերը: Դրանից յետ երբ մենք գիտենք թէ որտեղ է և ինչքան տեղ է բռնած դաշտում բզէզը, շատ հեշտ է նրան ոչնչացնելը. բայց թէ ինչ կերպ պիտի ստեղծվեն այդ պայմանները, դա յետոյ կիմանանք:

Այս միջոցները կատարելու և գործին լաւ ընթացք տալու համար, բաւական չէ դեռ ևս, որ, օրինակ, տասը հողագործից մէկը կամ երկուսը աշխատեն սրա համար, այլ հարկաւոր է ա) որ բոլոր գիւղացիները և կալուածատէրերը և մինչև անգամ կառավարութիւնը ձեռք ձեռքի տան և այդպիսով ընդհանուր ոյժը վերջապէս կը կարողանայ դուրս քշել դաշտերից հացի բզէզին. այն ժամանակ հազարաւոր պուդ հատիկները կը մտնեն գիւղացու շտեմարանը, որ գիւղական դասի հարստութեան գլխաւոր աղբիւրն է. և բ) առաջարկվող միջոցները իրագործելու համար գիւղատնտեսները պէտք է մօտ ծանօթ լինեն իրանց թշնամու—հացի բզէզի—հետ: Մեր գիւղացիները այնպէս տգիտութեան մէջ են, որ այսպիսի դիպուածները Աստուծու պատիժ են անուանում, ապա ուրեմն և անկարելի է նրանց երեւում Աստուծու այսպիսի հալածանքներից փախչել: Բայց մենք չը մոռանանք, որ նրանք արդէն լաւ հասկացել են, որ անցեալ տարիների թշուառութիւնից—մորեխից—պատժվելը ոչ թէ Աստուծուց էր կախված, այլ նա մի ծուլութեան և տգիտութեան պտուղ էր: Այժմ գիտէ գիւղացին թէ ինչ պիտի անէ մորեխի դէմ, որը մի ժամանակ ահագին վնասներ է պատճառած նորան: Այժմ ժամանակը հասնում է, որ պիտի գիւղացին հիմիկուց պատրաստվի հացի բզէզի հետ կռուելու համար, թէ չէ մեծ վնասներ տալուց յետոյ էլ ուշ կը լինի: Իմ կարծիքով չարիքի առաջն առնելու համար միջոցները սրանք են: Պէտք է դասախօսութիւններ կարդացվեն հացի բզէզի մասին. պէտք է բրօշիւրներ տարածվին ժողովրդի մէջ. պէտք է զանազան գիւղեր ուղարկվի հացի բզէզի պատկերը քանի մի խորհուրդներով: Այսպիսի մի բրօշիւր ես արդէն սկսել եմ գրել, բայց այժմեանից հարկաւոր է իմանալ Anisoplia austriaca կովկասում զանազան տեղեր լինելու և չը լինելու մասին: Այս նպատակով առաջարկում ենք մի պրօգրամմա: Հաւատի եմ որ այսպիսի մի նշանաւոր հարց, որ մեծ նշանակութիւն ունի գիւղացու ապագայ բարօրութեան համար, առանց ուշադրութեան չի մնայ բոլոր այն անձինքներից, որոնք կարող են նպաստել այս հարցի վճռելուն կովկասի վերաբերմամբ, պատասխանելով այս պրօգրամմային.

1) Ի՞նչ գիւղերում է երեւում այժմ այս բզէզը և ի՞նչ անուններ է կրում նա զանազան տեղեր (գիւղի անունը, նահանգ և գաւառ).

2) Ո՞ր տարվանից է սկսել նա երեւալ:

3) Ո՞ր տարիներում նոքա աւելի մեծ բազմութեամբ են եղել:

4) Արդեօք մինչև 1868 թիւը նոքա եղել են և զգալի վնասներ տուած են թէ ոչ:

5) Հացաբոյսերի (ցորեն և գարի) հետ միասին էլ ի՞նչ ուրիշ գիւղատնտեսական բոյսեր են ցանվում:

6) Ի՞նչքան տեղ են բռնում հացաբոյսերը (ցորենը և գարին) և ի՞նչքան միւս գիւղատնտեսական բոյսերը. դրանց թիւում և կորեկը:

7) Ո՞րն է աւելի տեղ բռնում՝ աշնանացանը թէ գարնանացանը:

8) Գարնան և աշունքի ո՞ր ժամանակում են ցանում ցորենը և գարին (ամիս և մօտաւորապէս թիւը):

9) Ե՞րբ է սկսում արտը հասկը կալել:

10) Խոտը մինչև հասկը կալելն է հնձվում, թէ դրանից յետ:

11) Ե՞րբ են հացաբոյսերը (ցորենը և գարին) հասունանում, և երբ են հնձվում:

12) Ի՞նչ խորութեամբ են հերկում դաշտը:

13) Երբ են սկսում առաջին անգամ հերկել աշունքին (ամիս և թիւ):

14) Ցանելուց առաջ քանի՞ անգամ են հերկում դաշտը:

15) Երբ է սկսում երեւալ բզէզը (ամիս և թիւ):

16) Բզէզի արտաքին նկարագրութիւնը (մեծութիւնը, մարմնի զանազան մասերի գոյնը և այլն և այլն):

17) Ո՞րտեղ է սկսում երեւալ բզէզը առաջ—հացերի վրա թէ մարգագետներում:

18) Ի՞նչպէս են տարածվում արտերում՝ հաւասարապէս թէ ոչ, եթէ ոչ, ո՞րտեղ է աւելի՝ արտերի մէջ տեղում, թէ ափերում:

19) Օրվայ ո՞ր ժամանակն է երեւում բզէզը հասկի վրա:

20) Օրվայ մինչև ո՞ր ժամանակն է մնում հասկի վրա:

21) Մօտաւորապէս ո՞ր ամսին և ո՞ր թիւին է անհետանում բոլորովին:

22) Բոյսի և հասկի ո՞ր մասին է վնասում և ինչպէս. արդեօք հասկն է կտրում, թէ հասած հատիկներն է ուտում, կամ առանց նոցա վնասելու վայր է ձգում, կամ միայն հասկի ծաղիկներն է ուտում:

23) Մօտաւորապէս մէկ հասկի վրա քանի՞ բզէզ է լինում:

24) Արդեօք նոքա ամենայն տարի երեւում են թէ ոչ, եթէ ոչ քանի տարեկը մէկ են երեւում մի և նոյն տեղում:

25) Տարէց տարի այդ բզէզի թիւը պակասում է թէ աւելանում:

26) Նոցա մէջ նկատվում է արդեօք ցանկութիւն տեղափոխվելու դէպի նոր, չը վարակված տեղեր և դէպի ո՞ր կողմը:

27) Ո՞ր արտերում են նոքա աւելի բազմութեամբ լինում և վնասում՝ սարոտ թէ դաշտային տեղերում:

28) Գարնանացանին տուած վնասը գոնէ այս վերջի 6 տարվայ ընթացքում հաշվելով մանեթներ.

29) Աշնանացանին տուած վնասը գոնէ այս վերջի 6 տարվայ ընթացքում, հաշւելով մանեթներ.

30) Արդեօք վնասում է նա և կորեկին:

31) Վարակված տեղը սարոտ թէ դաշտային է:

32) Ինչ սերմաշրջան է ընդունված (сѣмооборотъ) այսինքն մի դաշտում ամենայն տարի մի և նոյն բոյսն է ցանվում, թէ տարէց տարի այդ բոյսը փոխվում է ուրիշների և ինչպէս:

33) Գիւղացիք և հողատէրերը արդեօք մի որ և է միջոց գործ են դնում բզէզը ոչնչացնելու համար և ինչպէս:

34) Տեղական վարչութիւնը արդեօք գիտէ այդ բզէզի մասին թէ ոչ.

Այստեղ կան այնպիսի հարցեր, որոնց պատասխանները պիտի հաւաքվեն առանձին առանձին զանազան գիւղացիներից. այս կատեգօրիային պատկանում են օրինակ 1, 5, 6, 8, 9, 12, 14, 15, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 32 և 33. Իսկ մնացեալ հարցերը կարող են վճռվել և առանց հարց ու փորձի: Ի հարկէ աւելի լաւ կը լինէր, եթէ բոլոր պրօգրամմային կարելի լինէր առանձին պատասխանել զանազան վարակված տեղերի վերաբերմամբ: Վերջապէս կը խնդրեմ առանձին ուշ դարձնել հետեւեալ հարցերի վրա 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 21, 22, 24, 27, 28, 29 և 32. գլխաւորապէս այս վերջինների պատասխաններից կիմացվի, համարեա ուղիղ, Anisoplia austriaca կովկասում տարածվելու մասին:

Ցանկացողներին կը խնդրեմ շտապել ինձ պատասխանելու այս պրօգրամմայի համեմատ հետեւեալ հասցէով. Москва. Студенту Петровской Академіи Григорію Юзбашеву.

Գ. Իւզբաշեանց